

ks. Stanisław Hałas SCJ

Ojcowska miłość Boga jako motyw wiodący Ewangelii Janowej

Problem badawczy

Komentatorzy Ewangelii Janowej zwracają uwagę na specyficzne cechy stylu, a zarazem i najważniejsze motywy, z jakimi mamy w niej do czynienia. Próbują też określić z nich jej najważniejsze tematy teologiczne. Znany i bardzo zasłużony specjalista od tej Ewangelii prof. Ignace de la Potterie uważał, że najważniejszym motywem czwartej Ewangelii jest objawienie, choć, jak zaznaczył, sam termin ἀποκάλυψις w niej nie występuje¹. Opinię tę powieli wielu autorów. Inni z kolei sugerują, że wiodącym motywem czwartej Ewangelii są chwała i uwielbienie Jezusa: δόξα, δοξάζω². Wśród ważnych motywów teologicznych czwartej Ewangelii wymienia się także: miłość – ἀγάπη, wiarę, życie czy teologię świata

1 Por. S. Mędala, *Ewangelia według św. Jana. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, cz. 1: *Rozdziały 1–12*, Częstochowa 2009, s. 208 (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament, 4, cz. 1).

2 Por. T.L. Brodie, *The Gospel According to John. A Literary and Theological Commentary*, New York–Oxford 1993, s. 92.; por. też tytuł wcześniejszego komentarza S. Mędali, *Chwała Jezusa (Ewangelia według św. Jana)*, [w:] *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych*, t. 10, red. R. Bartnicki, Warszawa 1992, s. 13.

– κόσμος³. Rzeczywiście wszystkie te motywy znajdują swoje znaczące odbicie w słownictwie Ewangelii Janowej.

Wśród tych ważnych motywów zauważają także częste występowanie określenia Boga jako Ojca, a Jezusa jako Syna⁴. Specyfiką mojej analizy będzie powiązanie obydwóch określeń z określeniem więzi ojcowsko-synowskiej jako ἀγάπη i podobnymi. Okazuje się bowiem, że istnieje logiczne powiązanie między tymi określeniami i analizowane łącznie pokazują głębię teologicznej koncepcji Ewangelii Janowej.

Πατήρ dla Jezusa jako Syna

Rzeczywiście Ewangelia Janowa znana jest z najczęstszych określeń Boga jako Ojca: Πατήρ, przy czym jest ono zazwyczaj używane bez dodatkowych dookreśleń, jak np. πατήρ ὁ οὐράνιος w Ewangelii Mateuszowej (5, 48; 6, 14. 26 itd.) czy też πατήρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Mk 11, 25; Mt 5, 16. 45; 6, 1 itd.). Określany bywa jedynie zaimkiem dzierżawczym, np. πατήρ μου (J 5, 17. 43; 6, 32 itd.). Najczęściej jednak jest używane bez dodatków, a jedynie poprzedzone rodzajnikiem określonym: ὁ⁵. Jest tych określeń Boga jako Ojca dokładnie aż 119⁶, podczas gdy pozostałe pisma Nowego Testamentu posiadają ich już znacznie mniej. Ewangelia Mateuszowa, która zajmuje drugie miejsce pod tym względem, ma ich na przykład 45. Natomiast w innych pismach Nowego Testamentu znajdziemy je już znacznie rzadziej.

Określenie Boga jako Ojca bez dodatkowych określeń charakteryzuje także dwa listy św. Jana. Występuje w Pierwszym Liście 12 razy, a w Drugim trzy razy, nie licząc określenia złożonego „Bóg Ojciec” w pozdrowieniu początkowym w 2 J 3. W Trzecim Liście Janowym, który jest zresztą bardzo krótki, określenia takiego nie ma⁷. Nie jest to z pewnością tak wiele, jak w Ewangelii Janowej, aczkolwiek ze względu na krótkość tych listów ich częstotliwość względna, a więc

3 Por. C. S. Keener, *The Gospel of John. A Commentary*, Grand Rapids 2003, s. 324nn.

4 Por. S. Mędała, *Ewangelia według św. Jana. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, cz. 1, dz. cyt., s. 209.

5 Jeśli nie liczyć określeń wskazujących relację Ojca w stosunku do Jezusa: ὁ πέμψας με (np. J 6, 44; 8, 18).

6 Chodzi o określenie πατήρ odniesione tylko do Boga, a nie np. do Abrahama (J 4, 2; 8, 39. 53. 56) czy innych osób. Różne opracowanie podają liczbę bardzo zbliżoną: por. J. Drgas, „Kto Mnie zobaczył, zobaczył także i Ojca” (J 14, 9). *Bóg Ojciec w Ewangelii Janowej*, [w:] Ty, Panie, Jesteś naszym Ojcem (Iz 64, 7). *Biblia o Bogu Ojcu*, red. F. Mickiewicz, J. Warzecha, Warszawa 1999, s. 115; W. Marchel, *Dieu Père dans le Nouveau Testament*, Paris 1966, s. 130.

7 J. Załęski, „Każdy, kto uznaje Syna, ten ma i Ojca” (1 J 2, 23). *Ojcostwo Boga w Listach św. Jana*, [w:] „Ty, Panie, Jesteś naszym Ojcem”..., dz. cyt., s. 150.

wyliczona w stosunku do ilości wszystkich wyrazów danego listu, podobna jest do czwartej Ewangelii⁸.

Zauważono także, że określenie Boga jako Πατήρ jest w Ewangelii Janowej znacznie częstsze niż samo określenie θεός, które znajdujemy w Ewangelii Janowej 81 razy. Obserwacje te wskazują, że autor Ewangelii pragnie ukazać Boga przede wszystkim jako Ojca⁹. Dlatego też motyw Bożego ojcostwa w czwartej Ewangelii zasługuje na szczególnie wnikliwą analizę. Rodzi się bowiem pytanie: czyim Ojcem jest Bóg w rozumieniu Ewangelii Janowej i w jaki sposób zostały określone Jego ojcowska relacje?

Otóż Bóg jest przede wszystkim Ojcem Jezusa, swego jedyne Syna, jak Go określa Ewangelista: μονογενης (J 3, 16. 18). Jego ojcostwo odnosi się przede wszystkim do Niego, z kolei Jezus w swoich wypowiedziach określa siebie bardzo często jako po prostu Syn, po grecku υιός, również bez dodatkowych określeń. Kontekst wskazuje jednoznacznie, że określenie υιός odnosi się do Jego Bożego synostwa. Jezus w Ewangelii Janowej określa siebie przede wszystkim jako Syn w stosunku do swego Boskiego Ojca. Widać to w wielu Jego wypowiedziach zawartych w tej Ewangelii: w 3, 35 n; 5, 19–23. 26; 6, 40; 8, 36; 14, 13 i 17, 1. Określenie Jezusa jako υιός jest w całej czwartej Ewangelii aż 15, a znajdujemy je przede wszystkim w dłuższych wypowiedziach Jezusa w rozdziale trzecim, a zwłaszcza piątym. Również one są bardzo charakterystyczne dla Ewangelii Janowej, dla jej wymowy teologicznej. I co dla nas najważniejsze, są logicznie powiązane z koncepcją Boga jako Ojca. Oprócz tego Jezus jest określany także jako Syn Człowieczy, podobnie jak w ewangeliami synoptycznych, choć występuje w niej znacznie rzadziej, czy też Syn Boży. Jednak określenie υιός bez dodatkowych określeń jest bardzo typowe i charakterystyczne właśnie dla czwartej Ewangelii. Podobnie zresztą jest w Listach Janowych (1 J 2, 22nn; 4, 14; 5, 12 i 2 J 9). Poza pismami Janowymi nie spotkamy się już z takim określeniem Jezusa jako po prostu Syna w odniesieniu do Boga nazywanego Ojcem.

Na uwagę zasługuje także rozmieszczenie tekstów, które nazywają Boga Ojcem, a Jezusa Synem, na przestrzeni całej czwartej Ewangelii. Zestawiłem je w poniższej tabeli, w której uwzględniłem perykopy z określeniami Boga jako πατήρ oraz Jezusa jako Syna bez dodatkowych określeń. Wyliczyłem także, ile razy takie określenie występuje w poszczególnych perykopach¹⁰. Oznaczyłem je

8 Wynosi ona 0,56 proc. w 1 J, a 0,84 proc. w Ewangelii Janowej. Komputerowy program do badań biblijnych wylicza ją bezpośrednio w funkcji: „Stats – % hits in bk/words in bk”.

9 J. Drgas, „Kto Mnie zobaczył, zobaczył także i Ojca”..., dz. cyt., s. 116.

10 Zestawienia tych tekstów w formie wykresu dokonała już w swoim opracowaniu Edith Zingg (*Das Reden von Gott als Vater im Johannesevangelium*, Freiburg 2006, s. 29).

liczbą kropek • w danej perykopie. W ostatniej kolumnie umieściłem określenia relacji, jakie zachodzą między Ojcem a Synem.

Perykopa Janowa	πατήρ dla Jezusa	υἱός dla Ojca	Ἀγάπη • albo inne określenie więzi
1, 14. 18. Prolog	••		ὦν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς
3, 35. Świadectwo Jana	•	•	•
4, 21–23. Rozmowa z Samarytanką	•••		
5, 17–45. Dysputa po uzdrowieniu nad sadzawką na temat działania Syna	14 •	8 •	• φιλέω
6, 27–57. Dysputa eucharystyczna	12 •	•	widział Ojca: ἐώρακεν
8, 16–55. Pierwsza dysputa w świątyni	10 •		•
10, 15–38. Wypowiedź o Dobrym Pasterzu	13 •		• γινώσκεω, jedność: ἔν komunia: ἐν ἑμοί.
12, 23–50. Ostatnia dysputa w świątyni	5 •		
13, 1–16, 32. Mowa pożegnalna w Wieczerniku	46 •	26 •	komunia ἐν ἑμοί (14, 11. 20) μένω, μετ' ἑμοῦ ἔστιν – bycie z Synem
17, 1–26. Końcowa modlitwa	6 •	••	5 • wzajemna wspólnota dóbr: τὰ ἑμὰ πάντα σὰ ἔστιν καὶ τὰ σὰ ἑμὰ jedność: ἔν
20, 17. Spotkanie Zmartwychwstałego z Marią Magdaleną	••	•	ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου

Zestawienie to pokazuje, że interesujące nas określenia πατήρ i υἱός występują zasadniczo w dłuższych wypowiedziach i dysputach prowadzonych przez Jezusa. Właśnie w tych rozbudowanych wypowiedziach najbardziej uwidoczniła się koncepcja redakcyjna czwartego Ewangelisty. Te dialogi i dyskusje Jezusa, a także bardzo rozbudowana mowa pożegnalna zakończona również

długą modlitwą do Ojca należą do charakterystycznych cech stylu literackiego czwartej Ewangelii i w nich też najbardziej uwidacznia się jej specyfika teologiczna. Oznacza to, że wizja Boga jako przede wszystkim Ojca, a Jezusa jako Syna należy do istotnych cech specyficznych tej Ewangelii.

Najwięcej określeń Boga jako Ojca, a Jezusa jako Syna znajdujemy w wypowiedziach samego Jezusa. Chodzi najpierw o rozmowę z Samarytanką (4, 21–23), później dysputę z Żydami po uzdrowieniu chorego nad sadzawką Betesda (5, 17–45), następnie dysputę na temat Eucharystii po nakarmieniu tłumów (6, 27–65), trzy dysputy przeprowadzone w świątyni jerozolimskiej podczas Świąta Namiotów (8, 16–54; 10, 25–38; 12, 23–50) i końcowej modlitwie do Ojca (17, 1–25). Zdecydowanie najwięcej jest ich jednak w bardzo rozbudowanej mowie pożegnalnej w Wieczerniku (13, 1–16, 32). Znajdujemy je wreszcie w odpowiedzi, której udzielił Jezus Marii Magdalenie po swym zmartwychwstaniu: „Nie zatrzymuj Mnie! Wstępuję do Ojca mego i Ojca waszego” (20, 17). Gdy zaś chodzi o tematykę Jezusowych pouczeń na temat Ojca, to z początku dotyczą one głównie Bożego ojcostwa w relacji do swojego Syna, w końcowych zaś mowach uwaga zostaje zwrócona na ojcostwo w stosunku do chrześcijan.

Ojcowska ἀγάπη Boga

Gdy zaś chodzi o określenie relacji, jakie zachodzą między Ojcem a Synem, są one najczęściej określane czasownikiem ἀγαπάω lub odpowiadającym mu rzeczownikiem ἀγάπη. Ewangelia Janowa używa wyłącznie tego określenia miłości i posługuje się nim najczęściej spośród wszystkich Ewangelii, bo aż 44 razy. Nie używa żadnych innych określeń miłości czy miłosierdzia oprócz χάρις wzmiankowanej jedynie w Prologu (J 1, 14, 16 bis, 17). Dlatego należy zwrócić uwagę również na to charakterystyczne dla Jana określenie i kontekst, w jakim występuje. A kontekst ten jak najbardziej odpowiada podstawowemu znaczeniu słowa ἀγαπᾶν, którym jest właśnie miłość typowa dla środowiska rodzinnego. Oznacza bowiem przede wszystkim miłość rodziców do swych dzieci, dzieci do rodziców i rodzeństwa pomiędzy sobą.

Specyfiką znaczeniową greckiego określenia ἀγαπάω czy ἀγάπη jest bowiem miłość właściwa relacjom w rodzinie, a zwłaszcza rodziców do dzieci i na odwrót. Taki jest podstawowy sens greckiego określenia ἀγάπη w odróżnieniu od dzisiejszego rozumienia miłości w sensie przede wszystkim romantycznym i indywidualistycznym. W Biblii znajdziemy wiele przykładów takiego określa-

nia miłości rodzicielskiej. Najbardziej znanym jest w tym względzie patriarcha Abraham. Przy pomocy tego właśnie leksemu została określona jego wielka miłość do jedyne go i długo wyczekiwanego syna Izaaka (Rdz 22, 2. 12. 16). Można znaleźć także wiele innych przykładów, zwłaszcza określenie Jezusa jako umiłowanego Syna Bożego podczas chrztu w Jordanie (ἀγαπητός – Mk 1, 11 i paralelne) oraz przemienienia na górze (Mk 9, 7 i Mt 17, 5).

Jeśli więc autor czwartej Ewangelii wybrał i upodobał sobie właśnie to określenie miłości i zastosował je na określenie więzi między Bogiem jako Ojcem i Jego Synem, a także innych więzi wspólnotowych i religijnych, miał w tym zapewne swój cel. A celem tym wydaje się ukazanie więzi religijnych na podobieństwo miłości rodzinnej, a więc jako analogicznych do tych, które charakteryzują kochającą się rodzinę. Chciał po prostu ukazać wspólnotę chrześcijańską jako rodzinę, która traktuje Boga jako swego Ojca, Jezusa jako Jego Syna, a siebie jako środowisko domowe połączone więzami miłości charakterystycznej do kochającej się rodziny.

Początków tej typowo rodzinnej miłości należy szukać, podobnie zresztą jak w każdej ludzkiej rodzinie, w miłości rodziców. W dawniejszych uwarunkowaniach kulturowych, zwłaszcza semickich, akcentowano szczególnie inicjatywę i rolę ojca. Dzięki jego miłości rodzą się dzieci i mają zapewnione byt oraz wychowanie. Dlatego prześledzimy kolejno teksty, które mówią o ojcowskiej ἀγάπη Boga najpierw w stosunku do swojego Syna, gdyż z tej ojcowskiej miłości bierze się cała wspólnota rodzinna, która obejmie stopniowo swym zasięgiem wszystkich uczniów Jezusa.

O miłości Ojca w stosunku do Syna mówi Ewangelia Janowa wyraźnie aż sześć razy w czterech różnych perykopach. Pierwszą wzmiankę znajdujemy w świadectwie Jana Chrzciciela umieszczonym po rozmowie Jezusa z Nikodemem (3, 35). Wszystkie kolejne stwierdzenia znajdujemy już w wypowiedziach samego Jezusa. Najpierw w pouczeniu wygłoszonym w świątyni na temat Dobrego Pasterza: με ὁ πατήρ ἀγαπᾷ (10, 17), następnie w mowie pożegnalnej wygłoszonej w wieczerniku: ἠγάπησέν με ὁ πατήρ (15, 9) oraz aż trzykrotnie w końcowej modlitwie Jezusa, która kończy tę mowę pożegnalną. Jezus trzykrotnie mówi w niej o miłości swojego Ojca: ἠγάπησάς με (17, 23. 24. 26).

Najwcześniejsze sformułowanie na temat ojcowskiej miłości Boga do swojego Syna znajdujemy, jak już wspomniałem, w trzecim rozdziale Ewangelii Janowej. Chodzi o świadectwo Jana Chrzciciela umieszczone po nocnej rozmowie z Nikodemem i wskazuje, że ojcowska miłość do Jezusa przejawia się w powierzeniu Mu swych pełnomocnictw. Tak mówi o niej Jan Chrzciciel: „Ojciec miłuje [ἀγαπᾷ] Syna i wszystko przekazał w Jego ręce [δῆδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ]” (J 3, 35).

Sformułowanie to pokazuje, że ojcowska miłość Boga do Syna uwidoczniła się w przekazaniu wszystkiego dosłownie „w rękę” Syna. Zaś zwrot δίδωμι ἐν τῇ χειρὶ wskazuje w Biblii na przekazanie pełnomocnictwa, a więc władzy. Widać to choćby na przykładzie Mojżesza, któremu Bóg udzielił władzy czynienia cudów przed faraonem (Wj 4, 21), czy też władzy Nabuchodonozora nad swoim imperium (Dn 2, 38; por. też Hi 1, 12). Władza przekazana Synowi jest powszechna i rozciąga się na wszystko: πάντα. Jest całkowita, podobnie jak Duch, którego Bóg Mu udzielił z największą hojnością: ἐκ μέτρου (w. 34). Udzielone Jezusowi pełnomocnictwa dotyczą nauczania, ale przede wszystkim daru życia wiecznego i darowania Bożego gniewu (w. 36). Tak wielkie uprzywilejowanie Jezusa jest wyrazem Jego ojcowskiego zaufania i wielkiej miłości. Motywowany nią Ojciec udzielił Synowi nieograniczonej władzy i mocy. Na tożsamy zwrot napotykamy jeszcze w J 13, 3, choć został tam sformułowany nieco inaczej. Mowa w nim bowiem o przekazaniu wszystkiego w ręce Syna w liczbie mnogiej: εἰς τὰς χεῖρας.

W końcowej modlitwie zaś Jezus stwierdza, że Ojciec „umiłował Go jeszcze przed założeniem świata” (πρὸ καταβολῆς κόσμου – 17, 24). Interesujące jest biblijne określenie stworzenia jako καταβολή, które tłumaczymy zazwyczaj jako „założenie”. Oznacza ono właściwie położenie fundamentu pod budowlę (por. Hbr 6, 1) i świadczy, że stworzenie świata wyobrażano sobie podobnie do położenia fundamentu pod budowę domu. Na trudnym i nierównym terenie Palestyny, a także ze względu na brak mocnych substancji wiążących kamienie ze sobą, jak na przykład współczesny cement, położenie właściwego i odpowiednio mocnego fundamentu odgrywało w dawnym budownictwie podstawową rolę. Od mocnego fundamentu zależała bowiem stabilność całej budowli na nim wzniesionej. Biblijne określenie nawiązuje więc do dawnego sposobu budowania, jednak nawet współcześnie mówimy o roli fundamentalnej, o fundamentalnym znaczeniu, co etymologicznie kojarzy się przecież z położeniem fundamentu.

W ten sposób autor czwartej Ewangelii pragnie pokazać swym adresatom, że ojcowska miłość Boga do Syna posiada znaczenie fundamentalne dla Jezusa i całej Jego misji, podobnie jak w rodzinie miłość rodziców prowadzi do powstania rodziny, urodzenia i wychowania dzieci. Miłość ojcowska, i w ogóle rodzicielska, stanowi przecież podwaliny dla rodziny i formacji dzieci. Miłość rodzicielska już ze swej natury jest uczuciem trwałym i wiernym i na nim opiera się całe wychowanie dziecka.

Sugestia, że ojcowska miłość Boga zaistniała wcześniej, od całego stworzonego świata, nawiązuje do Janowego Prologu, który mówił o preegzystencji Słowa, a także o Boskiej miłości do Jednorodzonego, ukierunkowanej na oj-

cowskie łono Boga (1, 18). Mówienie o preegzystencji ojcowskiej miłości Boga nie tyle ma na celu pouczenie dotyczące najdalszej przeszłości, lecz wskazuje przede wszystkim na zasadniczą wagę tej miłości dla całego objawienia i ziemskiej misji Jezusa. Kto i co istnieje wcześniej, jest bowiem ważniejsze i posiada wyższą rangę, jak pokazują choćby słowa Jana Chrzciciela przytoczone właśnie w Ewangelii Janowej: „przewyższył mnie godnością, gdyż był wcześniej ode mnie” (J 1, 15, 30).

Ojcowska miłość Boga do swojego Syna stanowi więc podstawę i punkt wyjścia dla całej misji Jezusa, której celem było rozciągnięcie tej miłości również i na chrześcijan. Jej celem jest bowiem objawienie chrześcijanom imienia Ojca, aby „miłość, którą umiłował (ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς) Syna, była również i w nich” (J 17, 26).

Zauważmy, że w tym sformułowaniu ojcowska miłość Boga została uwydatniona przez dwukrotne powtórzenie rdzenia ἀγάπ – w formie rzeczownikowej i czasownikowej: ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με. Sformułowanie takie jest jedyne w całej Ewangelii Janowej, a nawet całym Nowym Testamencie. Oprócz naszej perykopy spotykamy je tylko jeszcze raz w Septuagincie. Chodzi o 2 Sm 13, 15, gdzie mówi się o szczególnie intensywnym uczuciu, jakim zapałał Amnon do Tamar. Podobny odcień znaczeniowy można dostrzec również w analizowanym tekście Janowym, gdzie chodzi o szczególnie mocną miłość ojcowską Boga do swego Syna. Jezus modli się, aby podobnie intensywną miłością kierowali się również chrześcijanie w stosunku do siebie. Ich doskonała jedność powinna przekonać świat o wielkiej ojcowskiej miłości Boga zarówno do Jezusa, jak i Jego uczniów: ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας (J 17, 23).

Ojcowska miłość Boga do swego jedynego Syna stanowi więc miarę Jego miłości do chrześcijan (καθὼς). Ewangelista pragnie przekonać swych czytelników, że jest ona równie wielka i intensywna jak miłość do własnego Syna. Analogiczne stwierdzenie można dostrzec już wcześniej w mowie pożegnalnej Jezusa: Καθὼς ἠγάπησέν με ὁ πατήρ, καὶ γὰρ ὑμεῖς ἠγάπησα (J 15, 9).

O ile w Jezusowej modlitwie ojcowska miłość Boga do swego Syna stanowi miarę Jego miłości do chrześcijan, o tyle tutaj jest punktem odniesienia i miarą miłości Jezusa do chrześcijan. I w jednym, i w drugim przypadku stanowi więc punkt odniesienia do miłości adresowanej dla chrześcijan. Wielka miłość Boga do swego Syna znajduje się zatem u początku i stanowi punkt wyjścia dla miłości ukierunkowanej na chrześcijan, zarówno ze strony samego Ojca, jak i Jego Syna. Stanowi jej zapoczątkowanie, a zarazem źródło.

Jezusowe stwierdzenie w J 10, 17 wskazuje na motywację ojcowskiej miłości Boga do Syna, którym jest gotowość poświęcenia własnego życia dla dobra lu-

dzi. Jest to postawa Dobrego Pasterza, gotowego oddać własne życie dla ratowania owiec. Toteż w mowie wygłoszonej w Świąto Namiotów Jezus mówi: „Dla tego miłuje Mnie Ojciec [με ὁ πατήρ ἀγαπᾷ], bo Ja życie moje oddaję” (10, 17).

Poświęcenie własnego życia jest wyrazem największej miłości, jaką można komuś okazać. Jezus bowiem stwierdza w swej mowie pożegnalnej, że „Nikt nie ma większej miłości [ἀγάπη] od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich” (15, 13; por. 1 J 3, 16).

Heroiczna postawa Jezusa jako Dobrego Pasterza jest wyrazem Jego miłości do ludzi. Dlatego też dodatkowo motywuje ojcowską miłość Boga do Syna, która jednak istniała od samego początku. Istniała jeszcze przed stworzeniem czegokolwiek i była podstawą synowskiej misji Jezusa. Ewangelia Janowa uczy bowiem, że ojcowska miłość Boga do swego Syna stoi u początku wszystkiego, co później nastąpiło, a więc zarówno stworzenia, jak i całej ziemskiej misji Jezusa. Jest tak wielka, że stanowi miarę miłości zarówno Ojca, jak i Syna do chrześcijan. Stanowi też wzór dla miłości braterskiej chrześcijan. Skierowana do umiłowanego Syna jest punktem wyjścia i źródłem miłości, jaka do nich dociera i ich formuje.

Synowska ἀγάπη Jezusa

Słowo ἀγάπη określa w Ewangelii Janowej także relację Syna do Ojca. Takie jej ukierunkowanie znajdujemy w dwóch miejscach mowy pożegnalnej Jezusa w Wieczerniku, a mianowicie w 14, 31 i 15, 10. W pierwszym z nich Jezus oświadcza, że „miłuje Ojca [ἀγαπῶ τὸν πατέρα] i tak czyni, jak On mu nakazał”. Swą synowską miłość do Ojca uwidacznia w czynieniu (ποιέω) tego, co Mu polecił. Zaś o wykonywaniu tego, czego nauczył i polecił Mu Ojciec, mówił już kilkakrotnie wcześniej w tejże Ewangelii, a mianowicie w dyspucie zawartej w piątym rozdziale (5, 19 nn), w pierwszej dyspucie świątynnej (8, 28) i mowie o dobrym Pasterzu w 10, 25. W ostatnim z tych tekstów czyny Jezusa ukazane zostały jako świadectwo (μαρτυρέω) mające przekonać do wiary w Niego. Podobnie i w 14, 31 czyny Jezusa mają świadczyć o Jego miłości do Ojca wobec świata.

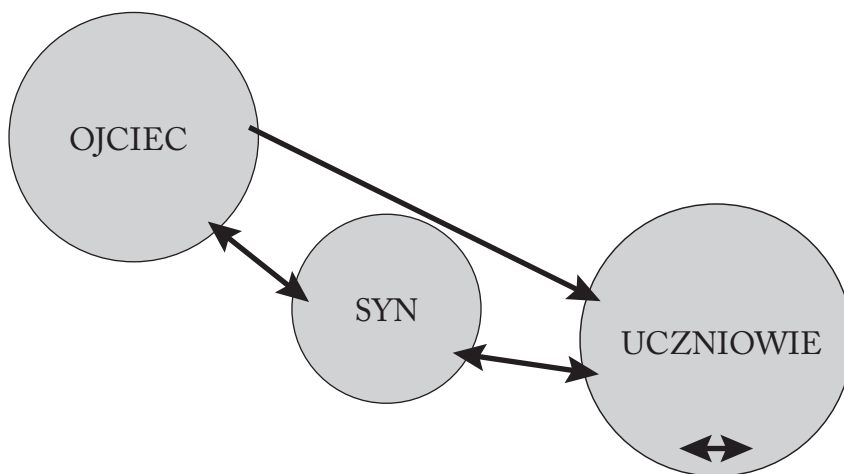
Podobnie i w J 15, 10 zachowanie przykazań otrzymanych od Ojca świadczy o Jego trwałej miłości do Ojca i powinno być wzorem dla Jego uczniów. Zachowując przykazania Ojca, Jezus trwa bowiem w Jego miłości (αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ). Okazuje się, że również czasownik μένω jest bardzo charakterystyczny

dla Ewangelii Janowej i do niego wrócimy jeszcze przy omawianiu określeń analogicznych do ἀγάπῶ.

Jednak słowo ἀγάπῶ określa w Ewangelii Janowej nie tylko ojcowską miłość Boga do Syna i vice versa, lecz także i pozostałe relacje, jakie istnieją między Ojcem, Synem i chrześcijanami. Chodzi mianowicie o następujące ukierunkowania miłości ἀγάπῶ:

- ♦ Ojca do uczniów (J 3, 16; 14, 21. 23 i 17, 23),
- ♦ Syna do uczniów – chrześcijan (13, 1 bis. 34; 14, 21; 15, 9. 12),
- ♦ uczniów do Syna (14, 15, 21 bis. 23. 28; 15, 9n)
- ♦ chrześcijan wzajemnie w stosunku do siebie (13, 34 bis. 35; 15, 12. 17).

Te wzajemne powiązania miłości rodzinnej ἀγαπᾶν można zilustrować na poniższym schemacie, który ukazuje Boga jako Ojca, Jezusa jako Syna oraz chrześcijan. Wzajemną relację miłości między nimi zaznaczono żółtymi strzałkami. Ukazują one ukierunkowanie tej relacji. Tak określona miłość łączy ze sobą Boskiego Ojca, Jego Syna i chrześcijan ze sobą.

Namalowane strzałki wskazują na różne ukierunkowania miłości ἀγάπῶ, jaka łączy Boga jako Ojca ze swoim Synem oraz chrześcijanami. Jest ich w Ewangelii Janowej dokładnie sześć. Chodzi bowiem o miłość Ojca do Syna i przez Niego do chrześcijan, Syna do Ojca i chrześcijan oraz chrześcijan do Jezusa i między sobą. Są to więc wszelkie relacje religijne podobnie do relacji w kochającej się rodzinie. Nie widać jedynie bezpośredniej relacji miłości chrześcijan do Ojca, ale w tym opuszczeniu można domyślać się celowej intencji czwartego Ewan-

gelisty. W ten bowiem sposób pragnie on zapewne uwydatnić rolę Syna jako pośrednika w dotarciu do Ojca.

Niektóre z przytoczonych w zestawie ukierunkowań Ewangelista bardzo wyraźnie łączy i porównuje ze sobą. Na uwagę zasługuje najpierw sformułowanie zawarte w J 15, 9, ponieważ porównuje miłość Jezusa do chrześcijan do tej, jaką sam otrzymał od Ojca:

Καθὼς ἠγάπησέν με ὁ πατήρ,
καὶ γὰρ ὑμεῖς ἠγάπησα·
μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῆ ἐμῆ.

Sformułowanie to porównuje obydwie miłości przy pomocy znanego nam już spójnika καθὼς. Widzimy go również w 17, 23, gdzie przy jego użyciu została porównana ojcowska miłość Boga do chrześcijan z Jego miłością do własnego Syna. Okazuje się, że jest on chętnie używany przez Jana do porównania miłości ἀγάπη adresowanej w różnych kierunkach, a mianowicie:

- ♦ miłości Ojca do Syna z Jego miłością do chrześcijan (15, 9; 17, 23),
- ♦ miłości Syna do Ojca z miłością chrześcijan do Jezusa (15, 10),
- ♦ miłości Syna do chrześcijan jako wzoru miłości braterskiej we wspólnocie: ἀγαπᾶτε ἀλλήλους (13, 34; 15, 12).

Ta wyraźnie widoczna tendencja do porównywania miłości Ojca do Syna i chrześcijan przy użyciu zawsze tego samego określenia miłości ἀγάπη oraz spójnika καθὼς uwydatnia ideę tej łączności i zależności w różnych kierunkach. Chodzi więc o tę samą miłość ἀγάπη, jaka jest właściwa dla kochającej się rodziny, adresowaną do osób stanowiących ją i jej najbliższy krąg, a więc obejmującą rodziców, dzieci i przyjaciół dzieci. W ten sposób ἀγάπη określa właściwie wszelkie relacje religijne, jakie istnieją między Bogiem Ojcem, Jego Synem i chrześcijanami. Miłość Ojca do Syna stanowi wzór Jego miłości do chrześcijan, zaś miłość Syna do chrześcijan winna być wzorem miłości braterskiej we wspólnocie chrześcijańskiej.

Wszystko jednak zaczyna się od miłości Ojca, która jest ukierunkowana najpierw na własnego Syna, a dopiero przez Niego na Jego uczniów, czyli chrześcijan. Tak jak rodzina rozpoczyna się od miłości i inicjatywy przyszłego męża i ojca czy też obojga małżonków, którzy w wyniku wzajemnej miłości stają się rodzicami. Od ich miłości zaczyna się rodzina i oni też stanowią jej wzór dla dzieci. Zaś poprzez miłość do własnych dzieci, więzy przyjaźni poszerzają się również na osoby z nimi zaprzyjaźnione. W analogiczny sposób również

i miłość Ojca poszerza swój zakres na przyjaciół Syna. W ten sposób powstaje wspólnota chrześcijańska jako poszerzona rodzina z Ojcem i Synem.

Chrześcijanie powinni naśladować w szczególności miłość Jezusa jako Syna ukierunkowaną nich. Widać to w dwóch wypowiedziach Jezusa z Jego mowy pożegnalnej w wieczerniku:

13, 34 – ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους,
καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς
ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους;

15, 12 – ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους
καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς.

Obydwa teksty zawierają polecenie, aby wzajemna miłość chrześcijańska była podobna do miłości Jezusa w stosunku do chrześcijan. Chodzi o miłość ofiarną, jakiej przykład dał, umywając uczniom nogi (13, 4–15), a zwłaszcza oddając za nich swe życie z miłości (15, 3). Podwójne czy nawet potrójne użycie paralelne tego samego czasownika ἀγαπᾶω w odniesieniu do chrześcijan i Jezusa dodatkowo uwydatnia podobieństwo między jedną miłością a drugą.

Określenie ἀγαπᾶν ἀλλήλους czy też ἀγάπη ἐν ἀλλήλοις spotykamy pięciokrotnie w Ewangelii Janowej (13, 34 bis. n; 15, 12. 17). Znajdujemy je również w Listach Janowych (1 J 3, 11. 23; 4, 7, 11n; 2 J 1, 5), a także u Pawła (1 Tes 3, 12; 4, 9; 2 Tes 1, 3; Rz 13, 8; Ef 4, 2, por. Ga 5, 13) i w Pierwszym Liście św. Piotra (1, 22). Jest typowym wczesnochrześcijańskim określeniem wzajemnej miłości chrześcijan, jaka powinna panować wewnątrz ich wspólnoty i być wyrazem wzajemnego braterstwa¹¹. Specyfiką Ewangelii Janowej jest jednak położenie nacisku na to, aby taka miłość jak najwierniej naśladowała miłość Jezusa do chrześcijan w ramach ogólnej koncepcji chrześcijaństwa jako kochającej się rodziny.

Określenia analogiczne do ἀγάπη

Ta wielka analogia miłości między Bogiem jako Ojcem i Jego Synem oraz chrześcijanami została dodatkowo uwydatniona także innymi określeniami, które, zwłaszcza w koncepcji Janowej, mają podobny wydźwięk znaczeniowy. Chodzi najpierw o zjednoczenie wyrażone przyimkiem ἐν połączonym z zaim-

11 Por. J.H. Elliott, *1 Peter. A New Translation with Introduction and Commentary*, London 2011, s. 387.

kiem osobowym, jak choćby ἐν ἐμοί. Zwrot ten uwydatnia głębokie i wzajemne zjednoczenie Ojca z Synem, np.

ἐν ἐμοί ὁ πατήρ
καὶ ἐν τῷ πατρί (J 10, 38, por. 14, 10 n; 14, 20).

W końcowej modlitwie Jezus prosi, aby to zjednoczenie objęło swym zasięgiem także i chrześcijan:

σὺ, πάτερ, ἐν ἐμοί
καὶ ἐν σοί,
ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσιν (J 17, 21).

Również i te sformułowania są zbudowane na zasadzie paralelizmu tak charakterystycznego dla czwartej Ewangelii, aby uwydatnić analogię zjednoczenia między Ojcem, a Synem i chrześcijanami, podobnie jak to było w przypadku określenia ἀγάπη.

Niekiedy określenie to zostało dodatkowo wzmocnione czasownikiem μένω, również bardzo częstym i charakterystycznym dla pism Janowych. Widać je np. w J 6, 56; 14, 10, ale najbardziej jest widoczne w rozbudowanej alegorii o winnym krzewie i latoroślach w rozdziale 15. Stanowi ona ilustrację trwałej łączności z Jezusem, aby przynieść owoc (15, 4 n. 7). Zjednoczenie chrześcijan z Jezusem powinno być podobne do latorośli, które wyrastają z winnego krzewu. Warto przy okazji zaznaczyć, że również rzeczownik μὴνῆ w Ewangelii Janowej, tłumaczony zazwyczaj jako mieszkanie w „domu Ojca”, jest pochodną czasownika μένω. Chodzi więc nie tyle o mieszkania rozumiane materialnie, lecz bliską komunie z Ojcem (14, 2. 23)¹².

Innym terminem, również analogicznym w stosunku do ἀγάπη, jest określenie jedności w postaci liczebnika ἕν, często w złożeniu ἕν εἰμί. Tak określone zostało zjednoczenie Jezusa ze swym Ojcem (10, 30; 17, 11. 22), a także i wzajemna komunie wyznawców Jezusa (11, 52; 17, 11. 21–23). Motyw ten został szczególnie rozwinięty w końcowej modlitwie Jezusa przed swoją Męką. Również i w tym przypadku doskonała jedność Jezusa jako Syna ze swoim Ojcem ma być wzorem dla wewnętrznej jedności wspólnoty wierzących w Chrystusa. Widać to szczególnie w sformułowaniach końcowej modlitwy Jezusa:

12 Por. S. Mędala, *Ewangelia według św. Jana. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, cz. 2: Rozdziały 13–21, Częstochowa 2009, s. 89 (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament, 4).

ἵνα ὅσιν ἐν
καθὼς ἡμεῖς ἔν (J 17, 22, por. 17, 11).

Warto zauważyć, że również i w tym tekście mamy do czynienia ze spójnikiem καθὼς, a także i powtórzeniem liczebnika ἔν, podobnie jak w sformułowaniach na temat miłości. Przytoczone sformułowania pokazują, że Ewangelia Janowa traktuje te określenia komunii analogicznie do określenia miłości.

Motyw jedności we wspólnocie chrześcijańskiej zajmuje również bardzo ważne miejsce w nauczaniu Pawłowym. Jednak jego specyfiką jest porównanie jedności chrześcijańskiej do jedności ciała ludzkiego: ἐν σῶμα (Rz 12, 4n; 1 Kor 10, 17; 12, 13. 20; Ef 4, 4; Kol 3, 15). Źródłem zaś tej jedności jest jeden Duch (1 Kor 12, 9–13; Ef 4, 4).

Podsumowanie

Przegląd tak wielu tekstów z określeniami Boga jako Ojca, a Jezusa jako Syna oraz więzów miłości, jakie ich łączą, pokazuje, jak ważny i charakterystyczny jest dla czwartej Ewangelii ten motyw. Występuje on w wielu tekstach na przestrzeni całej Ewangelii, ale przede wszystkim w dysputach i dłuższych wypowiedziach Jezusa, które chyba najbardziej uwidaczniają koncepcję redakcyjną tej Ewangelii.

Podstawowym określeniem więzów, jakie łączą Ojca i Syna, a także chrześcijan, jest ἀγάπη, której specyfiką znaczeniową jest miłość rodzinna, a więc taka, jaka łączy rodziców i dzieci w kochającej się rodzinie. W ten sposób czwarty Ewangelista pragnie ukazać chrześcijaństwo jako wspólnotę analogiczną do rodzinnej, w której Bóg jest kochającym Ojcem, Jezus ukochanym i kochającym Synem, a chrześcijanie – umiłowanymi dziećmi Ojca, które są powołane do kierowania się analogiczną miłością w stosunku do siebie. Wspólnota chrześcijańska winna kierować się miłością ἀγάπη analogiczną do miłości Ojca i Syna w stosunku do Nich. W ten sposób ἀγάπη jest w Ewangelii Janowej określeniem wszelkich więzów religijnych zarówno w stosunku do Boga jako Ojca, jak i Jego Syna oraz chrześcijan. Wzajemna miłość chrześcijańska winna być miłością braterską, czyli taką, jak rodzeństwo obdarza siebie nawzajem.

Analogiczną wymowę posiadają w Ewangelii Janowej również charakterystyczne dla niej określenia komunii między Ojcem, Synem i chrześcijanami (ἐν i określenie osoby), trwania w niej (μένω, μωνή) oraz jedności (ἔν).

Zarówno wielość powtarzanych i charakterystycznych określeń związanych z ojcowską miłością Boga, jak też ich wzajemne powiązanie tematyczne pokazuje, że mamy do czynienia z jednym z motywów wiodących czwartej Ewangelii, jeżeli nawet nie najważniejszym i najbardziej dla niej charakterystycznym.

